

Konečný, Zdeněk

**Příspěvek k hospodářským vztahům československo-sovětským ve
dvacátých letech**

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1960, vol. 9, iss. C7, pp. [253]-269

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102141>

Access Date: 23. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ZDENEK KONEČNÝ

PŘÍSPĚVEK K HOSPODÁŘSKÝM VZTAHŮM
ČESKOSLOVENSKO-SOVĚTSKÝM
VE DVACÁTÝCH LETECH

Po vítězství Velké říjnové socialistické revoluce dostalo se sovětské Rusko na dosti dlouhou dobu do umělé izolace od ostatních evropských i mimoevropských států, která se projevovala zejména na poli obchodních jednání a hospodářských záležitostí vůbec. Zasloužily se o to především světové imperialistické mocnosti, které využívaly všech prostředků a sil, aby hned na počátku zardousily nově se rodící socialistický stát. Jedním z těchto prostředků byla hospodářská blokáda, ať už otevřená nebo ve formě nejrozličnějších zdlouhavých obchodních jednání, která směřovala obyčejně všude jinde, jen ne tam, kde si je přála mít sovětská vláda. Z hlediska imperialistických obchodníků a průmyslníků nebylo však natrvalo možné izolovat se od Sovětského svazu a ponechávat takto stranou a nepovšimnutu tuto nebývalou příležitost zisku. Na naléhání těchto lidí hospodářské praxe musely se zabývat otázkou poměru k Sovětskému svazu i jednotlivé vlády. Základní motivaci tohoto postupu určovaly obyčejně světové imperialistické mocnosti, kdežto menší státy se ochotně podržovaly jejich „doporučením“; přesto byl vývoj vztahů k novému socialistickému státu v různých zemích dosti individuální. Jen cíl byl společný a nedílný; snaha vytvořit pro Sovětský svaz pokud možno nejobtížnější podmínky hospodářských styků, aby tak co nejvíce narušovaly plynulý a progresivní vývoj socialistického hospodářství v SSSR. Hospodářská praxe ukázala, že kapitalistické státy nemohly pokračovat v započaté hospodářské blokádě Sovětského svazu, poněvadž i jejich postavení bylo velmi zranitelné. V. I. Lenin o tom řekl na IX. všeruském sjezdu sovětů:⁴ „Existuje větší síla než přání, vůle a odhodlání kterékoli z nepřátelských vlád nebo tříd — touto silou jsou celkové světové hospodářské vztahy, které je nutí nastoupit tuto cestu spojení s námi.“ Nebo na jiném místě: „Největší obtíž zde spočívala v tom, že bez určitých vzájemných vztahů mezi námi a kapitalistickými státy je vytvoření pevných ekonomických vztahů pro nás nemožné. Události ukazují velmi názorně, že je to nemožné i pro ně.“

V dosavadní odborné literatuře jsou známa pouze základní data o hospodářských vztazích Sovětského svazu ke kapitalistickému světu, hodnocená spíše po stránce politického dosahu než ze stanoviska skutečně hospodářského. K tomu totiž chyběly širší podklady pramenného charakteru, které nám dal teprve objev v nově zpracovaném fondu; jde o materiál z Obchodní a živnostenské komory Olomouc, uložený ve Státním archívu Janovice u Rýmařova. Děkuji na tomto místě zaměstnancům zmíněného archívu za vzácnou ochotu, s jakou mi umožnili

přístup a zpracování pramenů k hospodářským vztahům Sovětského svazu s kapitalistickými státy celého světa, na prvním místě samozřejmě Československa. Studie se pokusí o první zvládnutí jednoho úseku této tematiky, a to zhruba z prvního desetiletí vývoje po Říjnové revoluci. Zvláště se zaměří na zveřejnění konkrétních zpráv o druzích a množství zboží, které proudilo mezi ČSR a SSSR, o pohybných a důsledcích, které je provázely apod.

Pokud by šlo v úvodní části studie o historický přehled obchodně-smluvních poměrů SSSR, pak nepochybně lze považovat teprve rok 1920 za počátek obchodně-politických úmluv sovětské vlády s cizími státy. V tomto roce totiž uzavřela sovětská vláda mírové smlouvy s pobaltskými státy, a to s Estonskem, Litvou, Lotyšskem a Finskem, v nichž se některé speciální články zabývaly úpravou obchodu sovětského Ruska s těmito státy. V následujícím roce 1921 podepsalo sovětské Rusko analogické smlouvy s Persií, Afganistánem, Tureckem a Polskem. Týž rok přinesl pak první speciálně obchodní smlouvy sovětské vlády, i když byly prozatím dočasného charakteru; uzavřela je s ní Anglie, Německo, Norsko a Itálie. V roce 1922 uzavřelo podobnou dočasnou smlouvu se sovětskou vládou Československo a Kanada, v roce 1924 pak Dánsko. Rok 1924 otevřel dveře mnohým normálním diplomatickým a obchodním smlouvám Sovětského svazu s cizími státy. Ještě ve dvacátých letech podepsal tedy Sovětský svaz obchodní smlouvy se šesti státy, a to s Itálií, Německem, Norskem, Lotyšskem, Estonskem a Tureckem a upravil svůj obchodní i politický poměr k patnácti dalším zemím; bylo to Polsko, Rakousko, Švédsko, Československo, Dánsko, Čína, Japonsko, Řecko, Island, Litva, Finsko, Anglie, Persie, Afganistan a Mongolsko. S některými státy obchodoval Sovětský svaz dosti aktivně bez jakékoli smluvní základny; byla to Belgie, Holandsko, Egypt, Austrálie a Spojené státy severoamerické. Konečně mnohé vlády koncem 20. let právě jednaly se Sovětským svazem o uzavření rozsáhlých obchodních smluv, které se pak postupně uskutečňovaly v příštích letech; příkladem může být Československá republika.

Nejobsáhlejší a nejpodrobnější byla obchodní smlouva SSSR s Německem, uzavřená 12. října 1925 a doplněná pak zvláštními ujednáními 21. prosince 1928.² Obsahovala sedm samostatných úmluv, z nichž byla nejdůležitější úmluva o vzájemném nakládání se zbožím, stanovená na základě dolůžky o nejvyšších výhodách. Také smlouva Velké Británie se Sovětským svazem ze 16. března 1921 spočívala na doložce nejvyšších výhod, ale zmíněná úmluva byla vypovězena po přerušení diplomatických styků britsko-sovětských 16. května 1927. Velká Británie pak byla tři roky v bezsmluvním stavu a změnila jej až 16. dubna 1930 podepsáním nové obchodní smlouvy. Z mimoevropských států byla pozoruhodná smlouva sovětsko-turecká z 11. března 1927, která v mezích přesně stanovených kontingentů dovozovala Turecku svobodný obchod i se soukromými podnikateli v Sovětském svazu.

Jaký byl celkový podíl Sovětského svazu na světovém obchodu? Pro srovnání nejdříve data o carském Rusku z doby těsně před vypuknutím první světové války, z roku 1913. Tehdy se Rusko podílelo na celosvětovém obchodu 3,5 %, tj. hodnotou 7000 milionů korun. Ruský vývoz se soustřeďoval takřka výlučně na suroviny, ať už rostlinné, živočišné nebo nerostné. Největší místo ve vývozu zaujímal obilí — 50 % celkového ruského vývozu. Ani dovoz do Ruska nebyl veliký. Rusko tehdy dováželo především některé stroje. Hlavním dodavatelem i odběratelem bylo Německo. Téměř polovina ruského dovozu a jedna třetina ruského vývozu byla s Německem. A nyní pro srovnání jak to bylo na konci

dvacátých let se sovětským obchodem? Za hospodářský rok 1928/29 dosáhl zahraniční obchod Sovětského svazu jen s Evropou obratu 1.420,7 milionů rublů; Sovětský svaz dovezl zboží za 698,9 milionu a vyvezl za 721,7 milionu rublů. Podíl Německa na dovozu i vývozu zůstal i nadále veliký, takřka 30 %. Na druhém místě zahraničního obchodu Sovětského svazu byly tehdy Spojené státy, na třetím pak Anglie.³

Ještě několik podrobnějších čísel o sovětském zahraničním obchodu s hlavními světovými mocnostmi, a to z období druhé poloviny dvacátých let. Celkový sovětský zahraniční obchod dosáhl v rozmezí let 1924—1927 těchto rozměrů (údaje v milionech amerických dolarů):⁴

	dovoz:	vývoz:
1924—1925	361,7	287,6
1925—1926	378,1	338,3
1926—1927	356,4	385,3

Z tohoto celkového obratu připadalo na předního obchodního partnera, na Německo (údaje opět v milionech dolarů):

	dovoz:		vývoz:	
1924—1925	51,3	14,2 %	43,7	15,2 %
1925—1926	88,0	23,3 %	55,8	16,5 %
1926—1927	80,8	22,7 %	84,5	22,0 %

Zajímavá a charakteristická byla struktura sovětského dovozu z Německa, z něhož v roce 1925—1926 připadlo 37,2 milionu dolarů na suroviny a polofabrikáty a 9,8 milionu dolarů na stroje, kdežto v roce 1926—1927 26,6 milionu dolarů na suroviny a polofabrikáty a 20,5 milionu dolarů na strojní zařízení.

Americký export do SSSR představoval v roce 1925—1926 sumu 59,9 milionu dolarů a v následujícím roce 71,7 milionu dolarů; z toho připadalo v roce 1925 až 1926: na bavlnu 35,7 mil. dolarů, na hospodářské stroje 7,5 mil. dolarů, na strojní zařízení 3,8 mil. dolarů (podobný poměr byl i v roce 1926—1927). Konečně anglický export do SSSR obnášel v roce 1925—1926 62,7 mil. dolarů a v roce 1926—1927 48,5 mil. dolarů; z toho poměr mezi dovozem surovin a strojů v roce 1925—1926 byl 44,2 : 5,0 mil. dolarů.

Před závěrem tohoto celkového pohledu na rozvoj sovětského zahraničního obchodu ve dvacátých letech ještě jeden přehled, který je z hospodářského roku 1927—1928 (údaje v tisících rublů):⁵

Vývoz ze SSSR:		Dovoz do SSSR:	
Německo	185.384	Německo	242.040
Anglie	147.727	USA	181.505
Francie	40.549	Anglie	45.391
Itálie	25.827	Francie	35.317
USA	22.056	ČSR	17.230
Rakousko	7.578	Rakousko	16.741
ČSR	3.745	Itálie	9.140
celkem	635.841	celkem	820.086

Průběh zahraničního obchodu sovětské vlády s celým světem je jedním z výrazných dokladů zdravého vývoje sovětského socialistického hospodářství vůbec. Jestli v první polovině dvacátých let převládal dovoz nad vývozem — zahraniční obchod Sovětského svazu byl jasně pasivní — pak v druhé polovině týchž let se situace změnila a sovětská vláda začala obchodovat aktivně, neboť sovětský vývoz začal významnou měrou převyšovat dovoz z ciziny. Ještě jedna okolnost byla v téže době charakteristická pro vývoj sovětského hospodářství, zejména jeho průmyslu. Sovětský svaz se snažil dovážet pokud možno suroviny nebo polofabrikáty, v menší míře pak stroje a jiné hotové výrobky, které si stále více vyráběl samostatně.

Začátky obchodování sovětského Ruska s cizinou byly pranepatrné, ale pro tehdejší situaci přece jen důležité. Např. dovoz sovětského Ruska ze zahraničí v letech 1918—1920 činil toliko 17 milionů pudů, kdežto v roce 1921 už 50 milionů pudů. Sovětské vládě však velmi záleželo i na tomto skrovném začátku. Vyjádřil to nejlépe V. I. Lenin:⁶ „Toto číslo nepatrné, ubohé, směšné a malé, každému znalci toto číslo okamžitě řekne — je to bída. Ale přece jenom je to začátek. A my, kteří jsme zažili pokus zardousit nás přímo, my, kteří jsme po léta slyšali hrozby, že dokud zůstaneme tím, čím jsme, bude stykům s námi zabráněno všemi prostředky — my přece jenom vidíme, že někdo byl silnější než tyto hrozby. Přece jenom vidíme, že oni hodnotili hospodářský vývoj nespřímně a my správně. Začátek je učiněn. Musíme nyní věnovat veškerou pozornost, veškeré úsilí, veškerou péči tomu, aby se tento vývoj nezastavil, aby dále pokračoval.“

Představitelé kapitalistických států, které obchodovaly se Sovětským svazem, nebyli spokojeni ještě s mnohými smluvními okolnostmi. Tak např. všechny úplné obchodní smlouvy obsahovaly základní zásady; že se nečinil rozdíl mezi občanem SSSR a příslušníkem druhé smluvní strany, ani mezi sovětským a zahraničním zbožím. Kromě toho platil princip tzv. nejvyšších výhod, podle nichž si cizí stát vymíňoval, aby jeho občané, zboží atd. měli na území Sovětského svazu stejná práva jako občané, zboží atd. kteréhokoli třetího státu. To všechno by bylo v naprostém pořádku, jenže . . . Jenže kapitalističtí podnikatelé se nemohli smířit s odlišností hospodářské soustavy v SSSR, se socialistickým hospodářstvím. Proto trpěli utkvělou představou, že tato „odlišnost“ ruší zásadu rovnoprávnosti cizích občanů s příslušníky Sovětského svazu; domnívali se, že by skutečná rovnoprávnost znamenala značné omezení cizinců na území SSSR.⁷ „Postavit cizince na roveň sovětskému příslušníku, znamená nejen poskytnout nedostatečnou právní ochranu — poněvadž sovětské zákonodárství je třídní — nýbrž značně zúžit sféru jeho hospodářské činnosti a omezit majetková práva. Stejně jako sovětský příslušník nesmí se cizinec v SSSR zabývat např. zahraničním obchodem, nesmí vládnout podnikem, ve kterém počet dělníků převyšuje 20 osob, jinak nežli cestou koncese, nesmí být činným v celé řadě odvětví průmyslových, tvořících státní monopol; omezení majetkových práv je důsledkem nacionalisace půdy, přírodního bohatství, lesů, železnic, lodí atd. Proto cizinec ve SSSR nesmí vládnout nemovitým majetkem, což znamená také omezení práva dědického.“ Je zcela pochopitelné, že těmto lidem byla třídnost a kvalitativně jiný charakter sovětských zákonů a nařízení trnem v oku, i když nikterak nebrzdily rozkvět obchodních styků se Sovětským svazem.

Podle svých sovětských zásad zcela na právu a spravedlivě rozděloval SSSR cizí státy, které měly zájem o obchodování s ním, v podstatě do tří kategorií.

Do první kategorie, na které se vztahovaly rozličné výhody v největším rozsahu, patřily státy, tvořící až do první světové války se SSSR jednotný celek a kromě toho pohraniční asijské státy. Sem patřilo Finsko, Estonsko, Lotyšsko, Litva a Turecko, Persie, Afganistan, Mongolsko a Čína. Do druhé skupiny řadil Sovětský svaz ty státy, které jej uznaly do 15. února 1924; jim poskytoval menší výhody než státům první kategorie, ale větší než zbývajícím. Jednalo se v této druhé skupině o Polsko, Německo, Anglii a Itálii. Nakonec je si třeba uvědomit, že do států třetí a poslední skupiny náležela i Československá republika, která uznala SSSR jako jedna z posledních ve světě.

Snad bude ještě prospěšná kratičká zmínka o státních zárukách při dovozu do Sovětského svazu.⁸ V prvních letech sovětské vlády platila tato veškeré objednávky v cizině zlatem. To proto, že tehdy bylo naprosto marné a zbytečné, aby se pokoušela o získání úvěru v cizině; ostatně styky sovětské vlády s cizími státy byly v letech 1918—1921 tak minimální, že si to mohla dovolit. Jakmile však v příštích letech začal sovětský zahraniční obchod zkvétat, bylo nutné domáhat se na zahraničních firmách úvěrů. Bylo to velmi těžké; vždyť tito podnikatelé nedůvěřovali pochopitelně v delší trvání socialistického společenského řádu ve SSSR a proto neochotně přistupovali k jednání o úvěru. Pokud se tudíž sovětské vládě podařilo získat nějaké zahraniční úvěry, byly jen krátkodobé a i jinak omezené a podmiňované. Avšak ruku v ruce s rostoucím zájmem o sovětské trhy, musila se měnit i tato nepříznivá situace; třeba říci, že sovětská vláda dovedla plně využít naznačených změn v mezinárodním obchodování a převáděla úvěry krátkodobé na dlouhodobé. Poněvadž však kapitalističtí dodavatelé zboží do SSSR spatřovali ve svém počínání stále stoprocentní riziko, donutili některé státy k tomu, že se rozhodly vyvolat v život státní záruky pro úvěry při dodávkách do Sovětského svazu. Mezi prvními státy, které zavedly zmíněné záruky, bylo Norsko, Německo, Rakousko, Finsko a Anglie. Rozhodnutí jmenovaných vlád nebyla konec konců povětšinou dobrovolná. Například německou vládu k tomuto kroku donutila vleklá hospodářská krize, rostoucí počet nezaměstnaných dělníků; proto německá vláda uveřejnila 20. dubna 1926 zákon o státních zárukách pro dodavatele do SSSR. Tímto zákonem se německá vláda uvolila převzít záruku až do výše 60 % celkové kupní hodnoty zboží, vyváženého do Sovětského svazu; tudíž jen 40 % onoho obávaného rizika zůstalo na bedrech samotného dodavatele. Kdyby byla tedy sovětská vláda nevyplatila směnky opatřené státní zárukou, musila by německá vláda hradit příslušnému podnikateli 60 % ztrát. Jenže sovětská vláda nikdy k podobným opatřením, tolik známých právě z kapitalistického světa, který se jich obával, nikdy nesáhla a dokazovala tak pevnost a nezníčitelnost socialistického režimu.

*

Jaký podíl měla na obchodování se Sovětským svazem Československá republika? Po ztroskotání intervenčních tažení dohodových mocností a jiných evropských států do sovětského Ruska, dostávala se častěji do popředí jiná politika vůči sovětské vládě. I když si jednotlivé kapitalistické státy zachovávaly svůj zásadně nepřátelský charakter k socialistickému společenskému řádu, který Sovětský svaz budoval, přece jen v první řadě hospodářské zájmy je vedly k navazování bližších a širších styků se sovětskou vládou. Významnou měrou k tomu

napomohla mezinárodní konference v Janově z dubna roku 1922, na níž poprvé vystoupila sovětská zahraniční politika na mezinárodní fórum. Jak se v té době zachovala Československá republika? Poněvadž její politiku vůči Sovětskému svazu určovaly v základních rysech západoevropské kapitalistické mocnosti (Francie a Anglie), rozhodla se i ona uznat sovětskou vládu de facto a uzavřít s ní prozatímní československo-sovětskou smlouvu, která upravovala zejména hospodářské a částečně i politické vztahy mezi oběma zeměmi; byla podepsána 5. června 1922.⁹

Většina evropských i mimoevropských států uznala pak Sovětský svaz v letech 1923—1924 de jure a navázala s ním normální diplomatické styky; k tomu se bohužel Československá republika odhodlala až mnohem později, v polovině 30. let. Československá buržoasní vláda příliš dlouho počítala s pádem sovětské moci a brzdila rozvoj normálních styků se SSSR, a to i na poli hospodářském. Dovedla obětovat této své chorobně reakční politické koncepci i možnost mnohem většího a intenzivnějšího obchodního styku se sovětskou zemí. Proto se zájmy průmyslníků a obchodníků někdy s ní rozcházely v názorech na poměr k Sovětskému svazu, i když to byly rozdíly pouze v rozmezí stejně laděné kapitalistické politiky. To všechno byly ovšem jen vztahy tehdejší československé buržoasie k Sovětskému svazu. Kromě toho pochopitelně existoval a byl mnohem intenzivněji a jasněji vyvinut kladný poměr našeho lidu ke všemu tomu, co se dělo v zemi rodícího se socialistického společenského řádu; to byl samozřejmě poměr diametrálně a kvalitativně odlišný od buržoasního. Bylo to revoluční rusofilství lidu Československé republiky, které neochvějně věřilo v definitivní úspěch Sovětského svazu a které si přálo, aby po vzoru SSSR v brzké době nějaká československá říjnová revoluce smetla panství buržoasie a nastolila diktaturu proletariátu. Leč přesné vymezení nutí studii k vyličení hospodářské tematiky.

Jaký byl především obraz obchodních styků Československé republiky se Sovětským svazem ve dvacátých letech? Že nebyly nejlepší, napovídají už slova Československo-ruského obchodního ústavu v Praze, který v sobě soustřeďoval většinu průmyslových, obchodních i bankovních podniků, zabývajících se exportními i importními záležitostmi ČSR se SSSR:¹⁰ „Dnešní obchodní styky československo-ruské daleko neodpovídají výrobní a spotřební kapacitě obou zemí. Příčiny tohoto zjevu jsou částečně politické, částečně obchodně-organisační. Obojí však mají v zápětí důsledek, že československý průmysl a obchod je na ruském odbytí handicapován průmysly jiných států, z nichž některé získávají pro budoucnost trvalého náskoku.“ A to byla z hlediska těchto podnikatelů naprostá pravda. Již na počátku ukázala studie na účast některých států — evropských i mimoevropských — na obchodu se Sovětským svazem. V této silné konkurenci se Československá republika zařadila ve vývozu do SSSR na páté místo, v dovozu ze SSSR až na místo sedmé. Přitom hodnota vyvezeného a dovezeného zboží byla nesrovnatelně menší s předními státy. Ukažme si tedy názorně na podíl Československa v sovětském zahraničním obchodu (údaje v milionech amerických dolarů a v procentním podílu na celkovém sovětském trhu k ČSR):

	Dovoz do SSSR z ČSR:		Vývoz ze SSSR do ČSR:	
1924—1925	13,3	3,7 %	0,15	0,06 %
1925—1926	3,9	1,03 %	0,92	0,27 %
1926—1927	8,6	2,4 %	2,05	0,53 %

Jestliže tudíž obchodování velkých kapitalistických států se Sovětským svazem dosahovalo úctyhodných rozměrů, pak Československá republika zůstávala mnoho dlužna své pověsti průmyslově vyspělé země. Základní uvedená fakta na první pohled prozrazovala neplánovitost a neorganisovanost československo-sovětského obchodu, a to i s hlediska kapitalistického nazírání na plánovitost a organisovanost hospodářských operací. Ještě důležitější však byla překážka politického charakteru, která vyplývala z nepřátelského stanoviska československé vlády k SSSR. Vláda ČSR záměrně brzdila obchod se SSSR, zejména dovoz k nám.

Leč budou nás nyní jistě zajímat konkrétní a podrobné údaje o československo-sovětském obchodu; které firmy obchodovaly ze strany ČSR a s jakými druhy zboží a jeho množství především. Během dvacátých let udržovalo se Sovětským svazem obchodní styky asi 200 československých firem, z nichž bychom uvedli aspoň ty nejdůležitější.⁴¹ Byly to např. Škodovy závody v Plzni, Akciová strojírna a mostárna v Adamově u Brna, továrna na pluchy fy Rudolf Bäcker v Roudnici n. L., akciová společnost Centromise v Praze, Fantovy závody v Praze, výroba tužek fy L. & C. Hardmuth v Českých Budějovicích, továrna na kábly v Bratislavě, fy Karborundum ve St. Benátkách, továrna na motouzy fy J. Kolařík v Příbrami, elektrotechnické závody fy Frant. Křížík v Praze, Královopolská strojírenská akciová společnost v Brně, Mautnerovy textilní závody v Praze, Melichar Umrath a spol. v Brandýse n. L., továrna na kůže fy L. Pazerinni v Liptovském Mikuláši, továrna na hospodářské stroje fy J. Pracner v Roudnici n. L., Pražské neusiedelské spoj. továrny na papír, ocelárna Poldina huť v Praze, Povážsko-novomestská továrna na drátěné zboží v Novém Meste n. Váhom, Pražská železářská společnost, První brněnská strojírna, Ringhoferovy závody v Praze, Ružomerská továrna na celulosu a papier, Sdružení československých rafinerií v Praze, Ústřední ředitelství československé tabákové reže v Praze, Velkonákupní společnost konsumních družstev v Praze, Vítkovické horní a hutní těžířstvo, sklárny fy Vitrea v Praze, Západočeské kaolinové a šamotové závody ve St. Benátkách, továrna na celulosu v Turčanském Martině, výroba kůží fy Andrej Žuffa a synové v Liptovském Mikuláši atd. Kdybychom v tomto výčtu pokračovali ještě dále, zjistili bychom, že málokterá z větších československých firem nebyla v nějakém obchodním styku se Sovětským svazem, jenže rozměry těchto svazků byly minimální, málokdy dostačující pro zájmy příslušných závodů.

Jaké druhy zboží a jaké množství vyvážela Československá republika do Sovětského svazu a co odtud dovážela domů? Celkový přehled o základních liniích vývoje prozradí nám tabulky, které hovoří o dovozu a vývozu mezi Československou republikou a Sovětským svazem v letech 1920—1928 (údaje v tisíci korunách):⁴²

	Čs. vývoz do SSSR:	Čs. dovoz ze SSSR:
1920	59 899	36 661
1921	64 183	5 554
1922	91 953	21 095
1923	8 252	5 582
1924	72 642	80 415
1925	403 926	32 900
1926	155 839	79.763
1927	190 653	153 335

A nyní pokud jde o druhy zboží. Československá republika vyvážela do Sovětského svazu mnoho strojního zařízení a polotovary; máme-li jmenovat aspoň některé druhy, musíme uvést vedle povšechně označovaného strojního zařízení ještě speciálně hospodářské stroje, automobily, elektrická zařízení, černé kovy, celulózu, papír, přízi, chemické výrobky, barviva, karborundové výrobky, moutou, rostlinná semena, hudební nástroje, cukr, textilní zboží, emajlové nádoby, tužky, okenní sklo, kůže apod. Naopak ze Sovětského svazu dováželi českoslovenští podnikatelé mnoho obilí, nafty, dále pak v menších množstvích živý dobytek, kůže, štetiny, koňské žíně, střeva, peří, konopí, chmel, tabák a jiné produkty.¹³

Bylo již několikrát konstatováno a dokázáno, že obchodní styky Československé republiky se Sovětským svazem byly ve dvacátých letech velmi malé; je však třeba ihned dodat, že zdaleka neodpovídaly zájmu československých firem. Proto se československá vláda odhodlala zahájit oficiální jednání se sovětskou vládou o upravení obchodních svazků obou států. Během zasedání rady Společnosti národů, komise pro přípravu odzbrojovací konference v Ženevě v březnu 1928, došlo k předběžným a nezávazným rozhovorům československých a sovětských zástupců o možnostech hospodářské úpravy mezi ČSR a SSSR. Podkladem jednání se měla stát na návrh sovětské vlády smlouva sovětsko-norská, uzavřená 15. prosince 1925. Sovětská vláda projevila ochotu poskytnout Československu nejvyšší výhody pro celý rozsah smlouvy, ovšem se dvěma důležitými výhradami, jichž se článek v jiné souvislosti již na počátku dotkl. Československo se nemělo dovolávat zvláštních výhod udělených Sovětským svazem těm státům, které před světovou válkou tvořily jednotu s tehdejším Ruskem, ani výhod sousedních států asijských a konečně ani výhod poskytnutých státům, které uznaly Sovětský svaz do 15. února 1924. Přesto však sovětský zástupce tehdy v Ženevě prohlásil, že Sovětský svaz je ochoten poskytnout Československé republice celně-tarifní slevy a konsolidaci cel pro ony druhy zboží, o něž ČSR projeví obzvláštní zájem.

Po návratu československých zástupců ze zmíněné konference vyzvalo čs. ministerstvo obchodu v dubnu 1928 všechny obchodní komory, by se vyjádřily, zda za tehdejšího stavu československo-sovětských hospodářských styků se projevovala naléhavost nebo aspoň doporučitelnost realizovat úpravy pomocí obchodní smlouvy. Organisačně byla tímto úkolem pověřena celostátně Obchodní a živnostenská komora v Olomouci, která byla referentkou pro československo-sovětské obchodní styky.

Jaký byl výsledek šetření olomoucké obchodní komory u jednotlivých firem a závodů v Československu? Odpovědi nebyly jednotné; menší část výrobců a obchodníků prohlásila, že nemá zájem na obchodních stycích se Sovětským svazem, dokud v něm trvá státní monopol zahraničního obchodu. Domyšleně to znamenalo, že tito podnikatelé by nabyli zájmu na obchodování ihned, jakmile by se v Sovětském svazu zhroutil socialistický režim a vývoj se vrátil do kolejí bývalého carského Ruska. Proto někteří zájemci přímo vyhlásili jako podmínku čilejšího obchodování s Ruskem změnu stávajícího politického zřízení. Z větších průmyslových organizací se takto zachoval svaz kamenotiskáren a reprodukčních závodů, který jako předpoklad navázání obchodních styků se SSSR označil zavedení volného soukromého obchodu.¹⁴ Také spolek obchodníků dřívím v Praze doporučoval, aby byl ponechán dosavadní stav; příbližné podobných názorů byli i členové Jednoty výrobců mýdla a Svazu moravského průmyslu v Brně. Někteří podnikatelé z obvodu Obchodní a živnostenské komory v Banské Bystrici souhlasili s jejím přípisem, z něhož vyjímáme: „Isté je, že priemysel a obchod

chová vůči Rusku, jeho hospodářským a politickým ustanovizniám nedôveru, ktorej v zlo priľožujú ešte aj neblahé skúsenosti niektorých popredných štátov Európy, ktoré na žiaden pád nemôžu vzbudiť dôveru vůči Sovjetom . . . Stávajúcí ruský režim dělá jako z každé obchodní smlouvy politicum a pochybujeme, že za těchto předpokladů jakákoliv obchodní smlouva může mít praktické výsledky.“ Také již zmíněná Jednota výrobců mýdla reagovala velmi příkře vůči SSSR:¹⁵ „Za stávajícího režimu ve SSSR nelze pomýšlet na úpravu obchodních styků vzhledem ke zkušenostem, které získaly státy, jež s Ruskem uzavřely obchodní smlouvy. Protestujeme proti zřizování obchodních misí u nás, neboť tyto směřují zpravidla k podryvání konsolidace států, sledující pouze politické účely. Dokud nebude obchod v Rusku v soukromém vlastnictví, nelze pro náš průmysl pomýšlet na vývoz výrobků do Ruska, neboť není podle našich informací naděje na řádné zaplacení dodávek.“ Obě prohlášení uvedla dvě základní překážky, které bránily svým stoupencům vejít v bližší obchodní styk se sovětskými podniky; jednak to byla obava, že Sovětský svaz nezaplatí, jednak to byly zásadní politické výhrady vůči socialistickému hospodářství Sovětského svazu. Obě překážky tvořily vlastně nedílnou jednotu a určovaly své zastánce do řad mnohých politických činitelů v ČSR, kteří příliš dlouho věřili v pád sovětského socialistického zřízení a záměrně proto brzdili rozvoj obchodních jednání mezi oběma státy; byla to ukážka politické slepoty, a to i ze stanoviska buržoasních myšlení a jednání.

Naproti tomu většina průmyslových organisací, podniků a jednotlivých firem v Československu nejenže uvítala jednání o obchodní smlouvě se Sovětským svazem, ale přímo ji žádala jako nevyhnutelnou záležitost pro plynulý vývoj výroby. Uzavření obchodní smlouvy se sovětskou vládou na základě nejvyšších výhod propagoval zejména Všeobecný svaz textilní v Liberci, Sdružení kovodělného průmyslu v Praze, Prodejna sdružených čs. železáren atd. Vedle základních odvětví železářského, kovodělného a textilního průmyslu projevila zájem o obchodní smlouvu se SSSR četná jiná průmyslová odvětví. Sluší jmenovat aspoň průmysl porcelánový, elektrotechnický, chemický, výroba papíru a tužek, smírku, průmysl kožářský a obuvnický, sklářský, výroba hudebních nástrojů, dřevěného zboží, mlýnských kamenů atd.

Uveďme aspoň několik příkladů z kruhu zájemců o smlouvu se Sovětským svazem, neboť tím se nám podaří vystihnout i některé příčiny tohoto zájmu. Tak např. Obchodní komora v Brně, která píše zejména jménem textilní výroby a konfekčního průmyslu, uvedla, že zaměstnávala při výrobě konfekce na Moravě 40 000 dělníků, pro něž však měla práci sotva tak na tři měsíce a dodávala:¹⁶ „Příčinou neúplně zaměstnanosti obou těchto důležitých průmyslů jest v neposlední řadě náš neupravený poměr k Rusku. Rusko mohlo by být velkým konsumentem nejen našeho zboží textilního, ale i zboží konfekčního, kdyby bylo možno naše zboží do Ruska vyvážeti.“ Firma T. & A. Bati ze Zlína psala, že „úprava obchodních a hospodářských styků obchodní smlouvou se SSSR jest krajně naléhavou“; a to přibližně z týchž důvodů, jaké vyjádřili zástupci brněnské komory.¹⁷ Obchodní komora v Hradci Králové psala za Přádělny bavlny a tkalcovny v Plavích:¹⁸ „Obchodní smlouva se SSSR měla by se uskutečnit co nejdříve a co nejrychleji, poněvadž zejména náš průmysl textilní obchodní smlouvy s Ruskem nutně potřebuje, ba od uskutečnění této smlouvy — jestliže se splní předpoklady v ni kladené — závisí prosperita textilního průmyslu v naší republice vůbec.“ Firma Porkert & spol. ze Skuhrova n. B., výrobce speciálních strojů

pro domácnost, psala:¹⁹ „Pro dobrou obchodní smlouvu s Ruskem na každý pád jsme s ohledem na značné zvýšení zaměstnanosti v ČSR.“ Tak bychom mohli pokračovat ještě dlouho, ale v odpovědích dalších podnikatelů a závodů se už neobjevovalo nic podstatně nového. Je charakteristické, že oblíbeným motivem, který měl podpořit a urychlit jednání se Sovětským svazem, byla otázka nezaměstnanosti, která svým rozsahem v roce 1928 jakoby již věstila příchod všeobecné hospodářské krize z třicátých let. Přesřlíš početná armáda nezaměstnaných nebyla tehdy vítána a proto se rozhodla většina podnikatelů ji zmenšit, a to i na úkor jednání s nepřátelským pro ně socialistickým režimem. Třeba však také objektivně říci, že tento prostředek, totiž co nejbohatší a nejaktivnější obchodování se Sovětským svazem, by byl vskutku pozvedl výrobu v některých odvětvích československého průmyslu natolik, že by byla s to zaměstnávat větší počet dělníků a nechat na pospas bídě a hladu jen tolik nezaměstnaných, aby tito — posuzováno mozkiem kapitalisty — nikterak nemohli ohrožovat plynulost výrohy. Pravdivost těchto závěrů potvrzovala konec konců četná shromáždění dělníků ve všech koncích republiky, kteří se na nich demonstrativně dožadovali v zásadě téhož cíle, i když motivace a důvody byly třídně rozdílné. Českoslovenští dělníci chtěli, aby čs. vláda uzavřela se Sovětským svazem normální diplomatické a hospodářské styky ze zásadních důvodů, plynoucích ze souhlasu a sympatií s jeho socialistickým zřízením; ale jedním z podnětů byla také rostoucí nezaměstnanost. Na důkaz aspoň slova Ostravského deníku:²⁰ „... dělnictvo československé dobře ví, jak silně je hospodářsky interesováno na tom, aby obchodní styky sovětsko-československé byly co nejdříve upevněny a rozšířeny, neboť čím budou sovětské nákupy větší, tím najde větší počet dělníků bez rozdílu svého politického příslušenství zaměstnání.“

K zájmům kapitalistických podnikatelů o obchodní vztahy se SSSR třeba ještě dodat, že většinou žádali, aby se Sovětský svaz zavázal odebrat ročně vždy přesně stanovený kontingent zboží. Hned však bylo takřka zřejmé, že na takovou podmínku Sovětský svaz těžko přistoupí.

Závěrem k této zjišťovací akci o zájmech československých firem na obchodních stycích se Sovětským svazem a na uzavření normální obchodní smlouvy je možné dodat jen málo. Většina tehdejších kapitalistických firem ČSR se vyslovila v zájmu zvýšení vlastních zisků kladně, mnohé s neskryvanou nadějí, že jim obchodování se SSSR zajistí plynulý chod podniku, že od nich odežene strašlivou hrozbu hospodářské krize. Těmto jednoznačným požadavkům mužů z hospodářské praxe musili nakonec ustoupit i mužové politického dění; československá vláda se již nemohla dále vyhýbat podepsání smlouvy se Sovětským svazem, což se tentokrát nemohlo obejít ani bez uznání sovětské vlády de jure. Všechny naznačené momenty podtrhla, vykrystalisovala hospodářská krize třicátých let, která jim dala i jasný a přímý cíl: okamžitě uskutečnit dlouho slibované uznání Sovětského svazu a dohodnout se s ním na obchodní smlouvě. Toto všechno bylo zakončeno v roce 1935. Tento rok zlomil i strašlivou liknavost a reakční politické koncepce československé vlády vůči SSSR. Význam a síla SSSR ve světovém dění vzrostly natolik, že takřka všechny státy již dávno předtím uznaly sovětskou vládu a navázaly s ní obchodní styky. Nakonec nemohla zůstat dále izolována ani ČSR. Buržoasie předmnichovské republiky musila uznat Sovětský svaz, musila s ním obchodovat. Jinak by riskovala, že uspí svůj pád.

Druhou silou, která nutila k těmto krokům, byl československý proletariát a pokroková inteligence; ti všichni se od samého zrodu sovětské vlády dožadovali

jejího uznání, poněvadž v ní jasně spatřovali i svou nedalekou budoucnost. Konečně je třeba doznat, že kapitalistické vlády — mezi nimi i československá — když přes svůj odpor uznaly Sovětský svaz a navázaly s ním čilejší obchodní styky, pomohly tak nejen sobě, nýbrž i SSSR, a to i přes veškeré obtíže a nevýhody, které Sovětskému svazu plynuly ze smluv s těmito státy. Nejlépe to vyjádřil V. I. Lenin slovy:²⁴ „Platíme to všechno nesmírně draho, neúměrně draho, ale přece jenom to znamená, že velkopřůmysl vyspělých zemí nám poskytuje pomoc, znamená to, že velkopřůmysl kapitalistických zemí nám poskytuje pomoc při obnově našeho hospodářství, přestože všechny tyto země řídí kapitalisté, kteří nás z celé duše nenávidí . . . Všechny tyto kapitalistické země se dostaly do takové situace, že nás odírají, že jim platíme přemrštěné ceny, ale přece jenom pomáhají našemu hospodářství.“ Stačí jen dodat, že to byly zákony vyplývající z celkových světových hospodářských vztahů, které donutily kapitalisty obchodovat se Sovětským svazem — nikoli dobrovolné rozhodnutí či doopravdy myšlené uznání SSSR — a tím nechtěně Sovětskému svazu pomáhat.

P o z n á m k y

¹ Lenin, *Spisy* 33, Praha 1955, str. 150 a 146.

² Státní archiv Janovice, Obchodní a živnostenská komora Olomouc (dále jen StAJ OŽKO), odděl. zahraničního obchodu k. 678 čj. 88183.

³ StAJ OŽKO, k. 678.

⁴ Tamtéž, čj. 752/28V/DK.

⁵ Tamtéž čj. 765.

⁶ *Spisy* 33, str. 149.

⁷ StAJ OŽKO, k. 678 čj. 1482.

⁸ Tamtéž.

⁹ Podrobné zpracování viz kniha Věry Olivové, *Československo-sovětské vztahy v letech 1918—1922*, Praha 1957. Olivová však nezná nebo aspoň neuvádí konkrétní fakta, v jaké míře a s čím Československá republika se Sovětským svazem obchodovala a hodnotí smlouvu spíše s hlediska politického dosahu a jejího ohlasu v prostředí dělnické třídy.

¹⁰ StAJ OŽKO, k. 678 čj. 757.

¹¹ Tamtéž.

¹² Tamtéž, k. 678. Je třeba poznamenat, že při přepočtu rublů na koruny byla použita relace 1 rubl = 17 Kčs. Dále pak v letech 1920—1923 vykazoval československý obchod také dovoz a vývoz do asijského Ruska, který však souvisel s mimořádnými okolnostmi, totiž s repatriací čs. legií ze Sibíře, takže v zájmu běžného srovnání s následujícími lety není uveden v celkových sumách. Pro zajímavost je možno uvést příslušná data aspoň v této poznámce. Vývoz ČSR do asijského Ruska v letech 1920—1923: 66.532, 68.670, 1068, 973; dovoz z asijského Ruska v těchto letech: 102.088, 66.570, 170, 453; (údaje v tisícikorunách).

¹³ Podrobnější rozpis viz v přílohách.

¹⁴ StAJ OŽKO, k. 678 čj. 36087.

¹⁵ Tamtéž, čj. 33971.

¹⁶ Tamtéž, čj. 4031.

¹⁷ Tamtéž, čj. 656.

¹⁸ Tamtéž, čj. 20578.

¹⁹ Tamtéž, čj. 20453.

²⁰ Ostravský Denník, 9. června 1925; „Vítkovické železárně a sovětské Rusko.“

²¹ *Spisy* 33, str. 148.

III.

**OBCHODNÍ A PLAVEBNÍ SMLOUVA MEZI REPUBLIKOU ČESKOSLOVENSKOU
A SVAZEM SOVĚTSKÝCH SOCIALISTICKÝCH REPUBLIK**

President Republiky československé a ústřední výkonný výbor Svazu sovětských socialistických republik v souhlasném přání podporovati a rozvíjeti obchodní styky mezi oběma státy, rozhodli se uzavřít obchodní a plavební smlouvu a jmenovali k tomu svými plnomocníky: president Republiky československé pana dr. Edvarda Beneše, ministra zahraničních věcí, ústřední výkonný výbor Svazu sovětských socialistických republik pana Sergeje Sergejeviče Alexandrovského, mimořádného vyslance a zplnomocněného ministra Svazu sovětských socialistických republik a

pana Fritze Fritzoviče Kilevice, obchodního zástupce Svazu sovětských socialistických republik v Republice československé,

kteří, předloživše si své plné moci, jež shledány v dobré a náležité formě, shodli se na těchto ustanoveních:

Článek I. Příslušníci jedné smluvní strany, budou-li dbáti zákonů a nařízení druhé smluvní strany, budou mít plné právo volně vstupovati na její území, tam cestovati, se zdržovati i se usazovati, jakož i je v každé době volně opustiti, aniž budou podrobeni jiným omezením kteréhokoli druhu, nežli těm, jimž budou podrobeni příslušníci státu požívajícího nejvyšších výhod.

Budou požívatí plné svobody pro výkon své práce a nebudou povinni přináležeti k odbořným nebo jiným organizacím. Příslušníci a právnické osoby jedné smluvní strany budou mít právo na území druhé strany, zachovávající zákony a nařízení o tom platné, nabývatí majetku všeho druhu, držeti a spravovati jej, pronajímati, zeizovati, darovati a odkazovati jej stejně a za týchž podmínek jako příslušníci státu, požívajícího nejvyšších výhod.

Každá smluvní strana vyhražuje si právo, buď v důsledku soudních rozsudků nebo důsledku rozhodnutí správních úřadů, opírajících se o zákony a nařízení, zakázati jednotlivým příslušníkům druhé smluvní strany, aby se usadili nebo zdržovali na jejím území, jakož i právo vypovídati příslušníky druhé smluvní strany podle svých zákonů a nařízení.

Současně se obě smluvní strany zavazují, že nebudou činiti překážek, aby se jejich příslušníci mohli vrátiti do svého státu. Budou přijímatí své příslušníky, vypověděné úřady druhého státu, jestliže tito příslušníci jsou nebo budou opatřeni národními cestovními pasy, vydanými řádným způsobem úřady jejich státu, a nemá-li stát, jež má vypověděné přijati, pochybnosti o jejich státním občanství.

Článek II. Příslušníci každé smluvní strany budou mítí pro uplatňování a ochranu svých práv na území druhé strany svobodný přístup k soudům a úřadům, sloužícím pro právní ochranu, a budou požívatí v tomto ohledu všech práv, poskytnutých vlastním příslušníkům.

Budou moci požívatí k hájení svých zájmů advokátů a jiných plnomocníků, jež si sami zvolí, aniž budou podléhati při tom jiným omezením, nežli oněm, která jsou ustanovena zákony a nařízeními v dotčeném území. Bude se s nimi nakládati v tomto oboru v každém ohledu stejně, jako s příslušníky kteréhokoli třetího státu.

Článek III. Příslušníci jedné smluvní strany nemohou býti z výkonu své práce zdaněni na území druhé strany jakýmkoli jinými nebo vyššími daněmi, dávkami, přírážkami jakéhokoli názvu než těmi, které se budou vybíratí od vlastních příslušníků nebo od příslušníků státu, požívajícího nejvyšších výhod.

Článek IV. Příslušníci obou smluvních stran budou osvobozeni na území druhé strany od jakékoli osobní vojenské povinnosti, jak ve vojsku pozemním, námořním nebo vzdušném, tak i v jiných zařízeních vojensky organizovaných, určených k obraně státu a k udržování pořádku a bezpečnosti uvnitř státu. Rovněž budou osvobozeni od všech dávek, ukládaných na místě takové povinnosti.

Mohou však býti přidrženi k plnění povinností jiných, než osobní povinnosti vojenské (jako např. k ubytování vojska, k příspěžím atd.) a k rekvizicím, v rozsahu a podle pravidel, používaných pro vlastní příslušníky. Na druhé straně nebude jim nijak brániti v plnění jejich vojenské povinnosti v jejich vlastním státě. Rovněž budou osvobozeni od každé závazné úřední funkce povahy soudní, správní i samosprávné, kromě povinnosti, že vezmou na sebe poručnictví (opatrovnictví) nad svými spoluobčany, pokud tomu neodporují zákony státu, ve kterém dotčená osoba se zdržuje.

Článek V. Příslušníci každé smluvní strany, kteří se ubírají na území druhé strany k výkonu své práce, mají právo bez předběžného povolení dovážeti a vyvážeti nástroje, ná-

řadí atd., potřebné k výkonu své práce, a kromě toho též předměty osobní potřeby, budou-li zachovávat příslušné předpisy.

Příslušníci každé smluvní strany budou mít právo kdykoli svobodně vyvážeti, zachovávat předpisy této věci se týkající, svůj movitý majetek, také zděděný. Při vývozu tohoto majetku nebudou příslušníci žádné smluvní strany, protože jsou cizinci, platiti jiných nebo vyšších dávek, daní nebo poplatků, než vlastní příslušníci nebo příslušníci státu, požívajícího nejvyšších výhod.

Článek VI. Smluvní strany se zavazují, že sjednají co nejdříve konsulární úmluvu a pozůstalostní dohodu. Do sjednání konsulární úmluvy přiznávají si vzájemně smluvní strany právo jmenovat konsuly. Tito konsulové budou požívatí, s podmínkou vzájemnosti, pro obor mezinárodně obvyklé konsulární agendy všech práv, výhod, výsad a imunity, jako konsulové státu, požívajícího nejvyšších výhod. Před jmenováním konsula musí si vláda, která jej jmenuje, vyžádati souhlas státu, na jehož území konsul má vykonávat své funkce. O sídlech konsulů na územích smluvních stran bude sjednána zvláštní dohoda vlád smluvních stran.

Pod názvem konsul rozumí se generální konsul, konsul, vicekonsul a konsulární agent. Konsulové musejí býti afektivními úředníky ministerstva zahraničních věcí vysílajícího státu. Nebudou mít práva provozovati obchod nebo živnosti na území státu, kde vykonávají své funkce.

Článek VII. 1. Ježto podle zákonů Svazu sovětských socialistických republik zahraniční obchod jest státním monopolem, obchodní zastupitelství Svazu sovětských socialistických republik v Republice československé vykonává tyto úkoly: a) usnadňuje a podporuje rozvoj obchodu mezi Svazem sovětských socialistických republik a Republikou československou, b) zastupuje zájmy Svazu sovětských socialistických republik v oboru zahraničního obchodu, dohlíží na něj a provádí takový obchod a výměnu zboží mezi smluvními stranami.

2. Obchodní zastupitelství Svazu sovětských socialistických republik, jako orgán provádějící monopol zahraničního obchodu Svazu sovětských socialistických republik, je součástí vyslanectví Svazu sovětských socialistických republik. Osobní nedotknutelnosti a všech práv, přiznaných členům diplomatických zastupitelství, budou požívatí obchodní zástupce a jeho náměstek. Kanceláře a jiné služební místnosti obchodního zastupitelství v budově, kde je trvalé sídlo vedení obchodního zastupitelství, a o jejichž umístění bude vyslanectví Svazu sovětských socialistických republik v Republice československé uvědomovati ministerstvo zahraničních věcí Republiky československé verbální nótou, budou požívatí práva exteriority. Obchodní zastupitelství Svazu sovětských socialistických republik bude mít právo používatí šifry.

3. Vláda Svazu sovětských socialistických republik přejímá plnou zodpovědnost za všechny obchody, uzavřené nebo zaručené obchodním zastupitelstvím Svazu sovětských socialistických republik v Republice československé. Jako obchody uzavřené nebo zaručené obchodním zastupitelstvím Svazu sovětských socialistických republik v Republice československé, jednajícím jménem Svazu sovětských socialistických republik, uznávají se jednání, opatřená dvěma podpisy, z nichž první musí býti podpis obchodního zástupce nebo jeho náměstka, a druhým podpis náměstka obchodního zástupce nebo osoby, které právo druhého podpisu bylo zvláště uděleno národním komisariátem zahraničního obchodu Svazu sovětských socialistických republik.

Obchody uzavřené bez záruky obchodního zastupitelství Svazu sovětských socialistických republik v Republice československé kterýmkoli státním hospodářským orgánem Svazu sovětských socialistických republik jiným než obchodním zastupitelstvím Svazu sovětských socialistických republik v Republice československé, který podle příslušných zákonů Svazu sovětských socialistických republik požívá práv samostatné právnické osoby, zavazují pouze jmenovaný orgán a rozsudky těchto obchodů se týkající mohou se vztahovati pouze na jeho majetek. Odpovědnost za ně nebude mít ani vláda Svazu sovětských socialistických republik, ani obchodní zastupitelství Svazu sovětských socialistických republik v Republice československé, ani žádný jiný hospodářský orgán státní Svazu sovětských socialistických republik.

4. Obchodní zastupitelství Svazu sovětských socialistických republik bude uveřejňovati v úředním listě Republiky československé (Úřední list Republiky československé) jména osob, které jsou pověřeny je zastupovati. Plné moci těchto osob budou trvati do té doby, dokud oznámení o opaku nebude vydáno stejným způsobem.

5. Všechna obchodní ujednání obchodního zastupitelství Svazu sovětských socialistických republik, uzavřená nebo zaručená na území Republiky československé, budou se spravovati československými zákony a budou podléhati československé pravomoci.

6. Na majetek Svazu sovětských socialistických republik, nacházející se na území Republiky československé, může býti provedena exekuce podle právoplatného a vykonatelného exe-

kučního titulu vyneseno podle bodu pátého tohoto článku, pokud nejde o předměty, které podle mezinárodního práva jsou osvobozeny od podobného opatření jako nezbytné pro vykonávání práv státní suverenity, nebo pro úřední činnost diplomatických a konsulárních zastupitelských úřadů Svazu sovětských socialistických republik. V souhlasu s tím, že vláda Svazu sovětských socialistických republik bere na sebe odpovědnost za všechna obchodní ujednání uzavřená nebo zaručená jeho obchodním zastupitelstvím v Republice československé, nebude na majetek Svazu sovětských socialistických republik v Republice československé vedena zajišťovací exekuce.

7. Zřídí-li československá vláda obchodní zastupitelství ve Svazu sovětských socialistických republik, bude toto zastupitelství a jeho personál na území Svazu sovětských socialistických republik požívati týchž práv, výsad a imunity, které jsou přiznány obchodnímu zastupitelství Svazu sovětských socialistických republik v Republice československé.

Článek VIII. Otázka zdanění obchodního zastupitelství Svazu sovětských socialistických republik v Republice československé bude se řešiti takto: 1. Povinnost platiti zvláštní daň výdělkovou se všemi přírůžkami (státními, zemskými, okresními, obecními atd.) k ní vybranými, kterou má ve smyslu československého zákona o přímých daních obchodní zastupitelství Svazu sovětských socialistických republik v Republice československé jako orgán provozující obchodní činnost na území československém, bude upravena tímto způsobem: Za ryzí výtěžek podléhající dani bude se počítati paušální částka 0,4 % celkové sumy obchodních obrátů z uzávěrek, provedených obchodním zastupitelstvím. Obchodní zastupitelství, mající podle československých daňových zákonů povinnost přiznávatí svoje výtěžky, nebude povinno předkládati příslušným úřadům jiné zprávy, než které budou, nezbytné pro ustanovení výše uvedeného paušálního obnosu.

2. Vlastní budovy (jejich části), pokud budou používány obchodním zastupitelstvím, budou vyňaty, s podmínkou vzájemnosti, z daně domovní podle týchž zásad, podle kterých se osvobozují od této daně budovy cizích států, užívané diplomatickými zástupci, pověřenými u vlád Republiky československé a konsuly z povolání.

Článek IX. Společnosti obchodní, průmyslové, peněžní, pojišťovací, dopravní a státní hospodářské organizace (trusty, státní obchodní organizace, svazy atd.), které mají své sídlo na území jedné smluvní strany a jsou ustaveny podle zákonodárství této strany, budou uznány za ustavené po právu také i na území druhé smluvní strany. Budou míti právo vystupovati tam před soudy jako žalobci nebo žalovaní a budou míti volný přístup k úřadům druhé strany. Zákonitost ustanovení těchto společností a státních hospodářských organizací a jejich způsobilost vystupovati před soudy budou posuzovány podle zákonů státu jejich ustavení.

Připuštění těchto společností a státních hospodářských organizací k provozování obchodu nebo živnosti na území druhé smluvní strany bude se řídití zákony a nařízeními, které jsou anebo budou v platnosti na tomto území. Se společnostmi a státními hospodářskými organizacemi takto připuštěnými bude se zacházeti v každém oboru jako se společnostmi a státními hospodářskými organizacemi státu, požívajícího nejvyšších výhod. Toto se však nedotýká jednotlivých rozhodnutí, činěných na základě koncesního systému nebo podle volného uvážení ve věcech správních.

Příslušníci jedné smluvní strany budou požívati na území druhé smluvní strany, pokud jde o zřizování společností uvedených v prvním odstavci, týchž práv a výhod, jaké budou přiznány příslušníkům státu, požívajícího nejvyšších výhod.

Článek X. S obchodníky, továrníky nebo jinými osobami, sjednávajícími obchody na území druhé smluvní strany, a také s obchodními cestujícími a zástupci, kteří jsou ve službách výše uvedených osob, bude se nakládati stejně jako s podobnými osobami kteréhokoli třetího státu. Musí však dokázati předložením živnostenské legitimace, vydané podle příloženého zoru příslušným úřadem jejich státu, že jsou podle zákonů svého státu oprávněni provozovati tam svůj obchod nebo živnost.

Osoby uvedené v prvním odstavci tohoto článku mohou míti s sebou vzorky a modely, nikoli však zboží, při čemž s těmito vzorky a modely bude se zacházeti stejně, jak se vzorky a modely patřících příslušníkům jakéhokoli třetího státu. Smluvní strany si vzájemně oznámí, které úřady jsou oprávněny vydávati legitimace uvedené v tomto článku.

Článek XI. Zemské plodiny i průmyslové výrobky jedné ze smluvních stran nebudou podrobeny při svém dovozu do celního území druhé smluvní strany cům nebo dávkám — včetně všech vedlejších dávek a přírůžek — jiným nebo vyšším, než jaké se vybirají nebč budou vybirati ze zemských plodin a průmyslových výrobků kteréhokoli třetího státu.

Průmyslové výrobky, zhotovené na území jedné smluvní strany zpracováváním cizích hmot, a to i v záznamním řízení, budou se rovněž považovati za průmyslové výrobky této smluvní strany. Je však shoda v tom, že průmyslové výrobky, zhotovené zpracováním cizích

hmot, budou se pokládati za průmyslové výrobky smluvních stran jen tehdy, jestliže byly zpracovány nebo zušlechťeny takovým způsobem, že mají jinou povahu nebo, že se tím jejich hodnota značně změnila. Oprava, přebalení, pouhé vycištění apod. nebudou se považovati za takové zpracování nebo zušlechťení. Při vývozu z celního území jedné smluvní strany do celního území druhé smluvní strany nebudou se vybíratí cla nebo dávky jiné nebo vyšší, než ty, které se vybírají při vývozu těchto předmětů do státu, poživajícího v tom ohledu nejvyšších výhod.

Pokud jde o celní předpisy a jejich provádění, zkoumání a rozbor dováženého zboží, podmínky placení cel a dávek, zařazení do celních sazeb a jejich výklad, jakož i užívání celních skladišť, včetně úpravy vstupu, uložení zboží ve svobodných přístavech, územích a veřejných skladištích, a výstupu z nich, každá smluvní strana se zavazuje, že nepodrobí dovozu a vývozu druhé smluvní strany nepříznivějšímu nakládání, než jakého používá pro kterýkoli třetí stát.

Článek XII. Za podmínek předepsaných pro záznamní styk budou vzájemně připuštěny dočasně beze cla a dávek při vstupu a výstupu tyto předměty: 1. předměty určené k opravě, 2. předměty určené k pokusům a zkouškám, 3. stroje a součástky strojů zasláné na zkoušky, 4. zboží pro výstavby, soutěže a veletrhy, 5. nástroje a nářadí monterů, které jsou dováženy nebo vyváženy jimi samými, nebo jsou jim zaslány před tím nebo potom, kdy překročili hranice, 6. vozy stěhovací s jejich příslušenstvím naložené nebo prázdné, i tehdy, přijmou-li v jakémkoli místě náklad pro svou zpáteční cestu, avšak s podmínkou, že se jich nepoužije za jejich dočasného pobytu na území druhé smluvní strany pro vnitrozemskou dopravu, 7. upotřebené známkové vnější obaly, jež se dovážejí k plnění.

Článek XIII. Vnitřní dávky, vybírané na účet kohokoli, jež zatěžují nebo budou zatěžovati výrobu, zpracování, oběh nebo spotřebu jakéhokoli zboží na území jedné smluvní strany, nebudou z jakéhokoli důvodu postihovati výrobků druhé smluvní strany více než tíživěji, než domácí výrobky téhož druhu, nebo není-li podobných domácích výrobků, než výrobky státu, poživajícího nejvyšších výhod.

Článek XIV. Zemské plodiny a průmyslové výrobky jedné smluvní strany, provedené územím jednoho nebo více třetích států, nebudou podrobeny při dovozu na území druhé smluvní strany vyšším clům nebo dávkám, než by podléhaly, kdyby byly dovezeny přímo ze země svého původu. Tyto předpisy platí jak pro zboží, které je prováženo přímo, tak i po jeho překládání, přebalení nebo uložení do skladišť.

Článek XV. Nakládání podle doložky o nejvyšších výhodách se nevztahuje: 1. na práva a výsady, jež jsou nebo budou přiznány jednou ze smluvních stran, aby byl usnadněn pohraniční styk se sousedními státy v pásmu, nepřesahujícím 15 km s každé strany hranice, 2. na práva a výsady, plynoucí z celní unie, 3. na zvláštní ustanovení týkající se obchodu a obsažená ve smlouvách, které Svaz sovětských socialistických republik uzavřel nebo uzavře s Lotyšskem, Litvou i Estonskem nebo s kontinentálními státy v Asii, jejichž území hraničí s územím Svazu sovětských socialistických republik.

Článek XVI. Pokud jde o poštovní, telegrafní a telefonní styk mezi oběma smluvními stranami, bude se používati platných úmluv a prováděcích řádů Světové poštovní unie a Mezinárodní unie telekomunikací, pokud obě smluvní strany mají na nich účast a pokud tyto styky nebudou upraveny zvláštními dohodami mezi příslušnými správami obou smluvních stran.

Článek XVII. Obě smluvní strany se zavazují, pokud jde o průvoz osob, zavazadel a zboží druhé smluvní strany, nepostupovati méně příznivě, nežli jak se postupuje při průvozu osob, zavazadel a zboží kteréhokoli třetího státu.

Článek XVIII. Pro přepravu zboží mezi oběma smluvními stranami budou platiti ustanovení mezinárodní úmluvy o přepravě zboží po železnicích (MÚZ), podepsané v Bernu dne 23. října 1924, s odchylkami a doplňky, jež jsou nebo budou sjednány mezi železničními správami obou smluvních stran.

Článek XIX. Na železnicích se nebude činiti při přepravě osob, zavazadel a spěšnin žádného rozdílu mezi příslušníky smluvních stran, pokud jde o vypravení, přepravu, použití sazeb a poplatků a pokud jde o veřejné dávky s touto přepravou souvisící. Se zbožím dodaným ku přepravě na území jedné smluvní strany a přepravovaným do území druhé smluvní strany, nebo tímto územím do území třetího státu, budou-li splněny stejné podmínky, nebude se nakládati na železnicích druhé smluvní strany nepřiznivěji, než se zbožím stejného druhu, podaným na území druhé smluvní strany a přepravovaným v témže směru a na téže trati, pokud jde o jeho vypravení, přepravu, výpočet přepravného podle vnitřních tarifů a veřejné dávky souvisící s přepravou.

Předchozí ustanovení nevztahují se na slevy, přiznané z důvodů dobročinnosti, nebo v případě veřejné pohromy, na slevy, přiznané veřejným zaměstnancům, zaměstnancům doprav-

ních podniků neb obchodním cestujícím, na slevy pro přepravu vzorků, a konečně na slevy přiznané pro přepravu správy železniční, civilní nebo vojenské.

Článek XX. S loďmi každé smluvní strany, s jejich náklady, veliteli a posádkami, bude se v přístavech a vodách druhé smluvní strany nakládati v každém oboru stejně jako s loďmi domácími a jejich náklady, nebo s loďmi a náklady států, požívajícího nejvyšších výhod. Nakládání, platné pro loď domácí a jejich náklady, se nevztahuje: 1. na výhody přiznané domácímu rybářství, 2. na zvláštní opatření a podpory pro rozvoj domácí plavby, 3. na výhody přiznané domácím sportovním společenstvím, 4. na pobřežní plavbu, 5. na lodivodní průvod a rovněž na provozování služby lodivodní, vlečné, signalizační a záchranné.

Článek XXI. Plavba na vnitrozemských vodách je vyhrazena vlajce dotčené smluvní strany s výjimkami stanovenými jejím zákonodárstvím nebo mezinárodními úmluvami, na kterých obě strany jsou nebo budou zúčastněny.

Článek XXII. Obě smluvní strany se zavazují, že uzavřou dohodu o ochraně literárního a uměleckého vlastnictví.

Článek XXIII. Tato smlouva se vyhotovuje ve dvou stejnopisech v jazyku československém a ruském. Obě znění jsou autentická. Bude ratifikována a ratifikační listiny budou vyměněny co nejdříve v Moskvě.

Smlouva nabude účinnosti patnáctého dne po výměně ratifikací. Avšak vlády obou smluvních stran mohou se dohodnouti o jejím dřívějším uvedení v činnost. Pozbude účinnosti za rok ode dne výpovědi, dané jednou ze smluvních stran. Čemuž na vědomí shora jmenovaní plnomocníci tuto smlouvu podepsali a opatřili ji svými pečeti.

Dáno v Praze dne 25. března 1935.

L. S. Dr. Edvard Beneš v. r.

L. S. S. Alexandrovsky v. r.

F. Kilevic v. r.

К ВОПРОСУ О ЧЕХОСЛОВАЦКО-СОВЕТСКИХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЯХ В 20-Х ГОДАХ

Очерк на примере Чехословацкой республики показывает, как капиталистические страны не могли долго экономически изолироваться от Советского Союза. Мировые экономические отношения принудили всех к тому, чтобы рано или поздно завязать с Советским Союзом нормальные торговые отношения. Эти силы действеннее, чем классовая ненависть к советскому строю. Одним из последних государств, которое долго не решалось признать Советский Союз де-юре и подписать с ним торговый договор, была Чехословакия. Однако чехословацкие предприниматели торговали с Советским Союзом уже с самого его возникновения. Они стремились к тому, чтобы чехословацкое правительство договором поддержало и существенным образом интенсифицировало торговлю с Советским Союзом. В конце 20-х годов была проведена кампания для выяснения заинтересованности чехословацких фирм в торговле с СССР. Большинство высказалось положительно, с нескрываемой надеждой, что торговые связи с СССР обеспечат им непрерывное развитие предприятий, что будут отстранены кризисы и безработица и т. д. Подписание чехословацко-советского договора временно воспрепятствовало экономическому кризису 30-х годов. Договор был заключен в 1935 году. Так же, как все капиталистические государства, и буржуазная Чехословакия должна была склониться перед советской диктатурой пролетариата. К этому ее вынудили внутреннее неблагоприятное экономическое положение, а также и давление со стороны революционного чехословацкого пролетариата. В заключение можно сказать, что через все трудности и преграды и руки чехословацкого народа посредством товара, отсылавшегося в СССР, делом помогли строить в нем социалистическое хозяйство. С другой стороны, советская торговля помогла обеспечить работой многих рабочих в Чехословакии, которые без нее увеличивали бы собой ряды безработных.

Перевод: Л. В. Ондражейова

**EIN BEITRAG ZU DEN TSCHECHOSLOWAKISCH-SOWJETISCHEN
WIRTSCHAFTSBEZIEHUNGEN IN DEN ZWANZIGER JAHREN**

Der Verfasser dieser Studie war bestrebt, am Beispiel der Tschechoslowakischen Republik zu zeigen, wie sich die kapitalistischen Länder wirtschaftlich von der Sowjetunion nicht lange isolieren konnten. Die regen wirtschaftlichen Beziehungen in der ganzen Welt haben sie jedoch veranlaßt, früher oder später normale Handelsbeziehungen mit der Sowjetunion anzuknüpfen. Diese Kräfte haben sich wirksamer gezeigt als der Klassenhaß gegen den Sowjetstaat. Einer der letzten Staaten, die sich lange nicht entschließen konnten, die Sowjetunion de jure anzuerkennen und mit ihr ein Handelsabkommen zu treffen, war die Tschechoslowakei. Aber die tschechoslowakischen Unternehmer haben gleich seit der Gründung der Sowjetunion mit ihr Handel betrieben. Sie bemühten sich selber darum, daß die tschechoslowakische Regierung den Handel mit der Sowjetunion durch ein Abkommen unterstütze und somit intensiver gestalten. Ende der zwanziger Jahre haben sie untereinander eine Kampagne betreffend die Feststellung der Interessen der tschechoslowakischen Firmen für den Handel mit der Sowjetunion, durchgeführt. Die Mehrheit hat sich in positivem Sinne offen dafür ausgesprochen und zwar in der Hoffnung, daß ihnen die Handelsverbindung mit der Sowjetunion einen kontinuierlichen Gang ihrer Betriebe sichern werde und daß somit die Krise und Arbeitslosigkeit beseitigt werden können. Die vorübergehende Wirtschaftskrise der dreißiger Jahre hatte freilich die Unterfertigung des tschechoslowakisch-sowjetischen Abkommens verhindert; zur Unterfertigung ist es erst im J. 1935 gekommen. Wie alle kapitalistischen Länder mußte auch die damalige Tschechoslowakei vor der sowjetischen Diktatur des Proletariats kapitulieren. Es zwang sie dazu nicht nur die eigene ungünstige Wirtschaftslage, sondern in gleichen Maße auch der Druck des revolutionären tschechoslowakischen Proletariats. Schließlich läßt sich feststellen, daß trotz aller Schwierigkeiten und Hindernisse in eindeutiger Weise die Hände des tschechoslowakischen Volkes dazu beigetragen haben, die mittels der in die Sowjetunion expedierten Waren den Aufbau der sozialistischen Wirtschaft zu fordern. Andererseits bot wieder der sowjetische Handel eine Arbeitsgelegenheit zahlreichen Arbeitern in der ČSR, die sonst die Reihen der Arbeitslosen vermehrt hätten.

Übersetzt von *Zd. Masařík*

